

Alt i alt behandles et interessant forskningsområde, der igennem nogle årtier har stået centralt i middelalderforskningen, nemlig lægfolkets kristendomsopfattelser og -praksis. På den baggrund kan det undre, at Nedkvitne ikke gør mere for at trække det komparative ind i sin undersøgelse, både hvad angår det teoretiske grundlag for undersøgelsen og selve analyseresultaterne. Ej heller drager han fuldt nytte af den omfattende forskningslitteratur, som faktisk foreligger, men kun sporadisk berøres i bogens indledning. I et indledende afsnit tilslutter Nedkvitne sig ganske vist Arnold Angenendts fornuftige anbefaling om, at enhver undersøgelse af middelalderens religiøse liv bør begynde med kirkens normative lære, hvorefter man kan skride til at undersøge lægfolkets forestillinger og religiøse praksis. Imidlertid er der ting i analysen, som peger på, at forfatteren ikke altid følger dette råd i sin undersøgelse, fx i vurderingen af det teologiske indhold i visse af de kirkelige sakramenter. Den primære fokusering på saga-litteraturen forekommer også at være et problemfyldt valg, der næsten udelukkende giver forfatteren adgang en litterær elites (religiøse) forestillinger, skønt han i afhandlingen hævder det modsatte. Uanset disse forbehold kan man dog kun hilse den forskningsmæssige interesse for lægfolkets kristendomsforestillinger i middelalderen velkommen.

*Carsten Selch Jensen*

**Lisbet Christoffersen, Kjell Å. Modéer, Svend Andersen (red.):**

*Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives.* København: DJØF Publishing 2010. 638 s. Kr. 650.

Dette store værk, 28 artikler af 24 forfattere, er et meget ambitiøst forsøg på at kortlægge især nyere tendenser inden for de nordiske kirkeordninger. Forfatterne hylder de seneste ændringer i de øvrige nordiske lande henimod løsere bånd mellem stat og kirke og ønsker den samme udvikling i Danmark, og de anbefaler en total religionslighed og forsvare religion i det offentlige rum. I vidt omfang er formålet opfyldt. Beskrivelserne af de nordiske ordninger er dækkende og udførlige, også Finland og Island er vel kortlagte. Sagregistret er udmærket. Modéers helt centrale prolog viser overbevisende, hvordan religion stadig gennemsyrrer jura i nyeste tid, særlig ved naturrettens genopståen efter nazismens rædsler. Svend Andersen beskriver koncist den historiske udvikling af reformationen i Norden, hvordan et ønske om kirkeligt demokrati blev til fyrstekirke, inden ønsket kunne opfyldes. De tre redaktører giver en fyldig og veldokumenteret opsummering i bogens sidste bidrag, der slutter fint med en forklaring på valget af det smukke omslagsbillede af Caspar David Friedrich af en klosterruin: Moralen er, at der stadig er liv i de gamle ruiner. Touché!

Pladshensyn udelukker omtale af alle de tematiske kapitler, men enkelte kan fremhæves. Nina-Louisa Arold og Martin Scheinin redegør for den europæiske menneskeretsdomstols rolle, og Arolds beskrivelse af enkelte

dommeres til tider quasireligiøse formuleringer – den ægyptiske sandhedsgudinde Maat citeres – er tankevækkende, ja underholdende. I det hele giver værket mange gode praktiske eksempler, f.eks. Modéers omtale af den endnu ej helt afskaffede svenske *rättegångsgudstjänst*. Ejvind Smith giver en aldeles glimrende redegørelse for den konfessionelle norske stats storhedstid og afvikling. Ulrik Becker Nissen uddyber Luther og naturretten over for Bonhoeffers etik. De ikke-lutherske trossamfund er vel beskrevne af Bernt Oftestad om den katolske kirkes sociale engagement, Hanne Trautner-Kromann om jødedom i historie og især nutid, herunder om de etiske aspekter, og Rubya Mehti og Jørgen S. Nielsen om særligt problemerne ved inddragelse af islamisk familieret i verdslige skilsmisssager. Alt for få nævnt, ingen glemt.

Den anmelder, der efterlyser en helt anden bog, er utålelig, men det er uundgåeligt, at læseren af et stort samleværk savner noget. Mest savnede jeg modsigelse, det ville i den danske akademiske verden være let at finde en fortaler for den gældende folkekirkeordning eller dog mere moderate ændringer end her forfægtet, og en af fransk *laïcité* inspireret skeptiker med hensyn til religion i det offentlige rum. Der savnes en artikel om religion og strafferet, herunder det penible problem om det religiøse motivs betydning for strafbarhed og strafudmåling samt om kriminaliseringen af blasfemi. Artiklen om den danske kirke burde have nævnt højesteretsdommen UfR 2008, 342, der fastslog, at hverken den for alle obligatoriske personregistrering hos folkekirken eller statstilskuddet til bl.a. præstelønningerne strider imod religionsfriheden. Omtalen af det norske forbud mod, at kvindelige politibetjente bærer det muslimske tørklæde (s. 298), burde være ledsaget af omtale af den efter grundig debat og sagsbehandling vedtagne danske lov om forbud mod religiøse symboler i dommeres påklædning. Der er ikke plads til rettelse af småfejl, men 18.000 jøder (s. 159) er vist en flerdobling. Et værk om nordiske forhold af næsten udelukkende nordiske forfattere (22 af 24) for en nordisk læserkreds burde ikke være udgivet på engelsk, men på nordiske sprog med engelske *summaries*. Det er trist at skulle læse svenske salmer (artiklen af Sven-Åke Selander) på engelsk.

Sluttelig vil jeg bede læseren gå tilbage til anmeldelsens første del. Der skal ikke herske nogen tvivl om, at dette værk udfylder et stort behov og fortjener at blive læst og diskuteret.

Peter Garde